

**SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA
MAKTAB MASLAHATCHISI ISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Barno Vaisboyeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Turizm fakulteti

Lingvistika va ingliz tilini o'qitish metodikasi

kafedrasida o'qituvchi

E-mail: baisboevabarno@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat yurituvchi maktab maslahatchilari va psixologlarining ish samaradorligini oshirishda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish masalalari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda SI asosidagi tizimlarning o'quvchilarning psixologik holatini monitoring qilish, ijtimoiy-emotsional muammolarni erta aniqlash, kasbga yo'naltirish va qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Maqolada xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari, empirik tadqiqot natijalari hamda raqamli ta'lim sohasidagi zamonaviy tendensiyalar asosida tahliliy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, maktab maslahatchisi, ta'lim psixologiyasi, chatbotlar, bashoratli tahlil (predictive analytics), raqamli pedagogika, psixologik monitoring.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashtirish, raqamlashtirish va axborot texnologiyalarining jadal rivoji sharoitida tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilar sonining ortishi, psixologik muammolarning murakkablashuvi hamda ijtimoiy xavflarning ko'payishi

maktab maslahatchilari zimmasiga tushayotgan mas'uliyatni yanada oshirmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bir nafar maktab psixologi yoki maslahatchisiga yuzlab o'quvchilar to'g'ri kelmoqda, bu esa individual yondashuv imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi.

Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim tizimiga joriy etish maslahatchi faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, tahliliy va prognozlovchi mexanizm sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. SI texnologiyalari yordamida katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish, xavf guruhidagi o'quvchilarni aniqlash va psixologik yordamni o'z vaqtida tashkil etish mumkin.

Asosiy qism

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim tizimiga joriy etilishi, ayniqsa, psixologik va maslahat xizmatlari bilan integratsiyalashuvi masalasi so'nggi yillarda dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylandi. Tadqiqotchilar yakdil fikr bildiradilarki, sun'iy intellekt inson mutaxassisini to'liq almashtirishga emas, balki uning kasbiy faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi lozim.

Xususan, britaniyalik olimlar R. Luckin va W. Holmes sun'iy intellektni "kuchaytiruvchi texnologiya" (augmenting technology) sifatida baholab, quyidagilarni ta'kidlaydilar:

"Sun'iy intellekt o'qituvchi va maktab maslahatchilarini vaqtni ko'p oladigan, biroq past darajadagi kognitiv vazifalardan ozod etib, ularning diqqatini o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivoji, motivatsiyasi va shaxsiy muammolariga qaratish imkonini beradi" (Luckin & Holmes, 2016, p. 24).

Mazkur yondashuvga ko'ra, SI tizimlari kundalik monitoring, statistik tahlil va hujjatlashtirish kabi vazifalarni avtomatlashtiradi, natijada maslahatchi bevosita insoniy muloqot va psixologik yordamga ko'proq vaqt ajrata oladi.

Amerikalik olim S. Russell esa sun'iy intellektning qaror qabul qilish jarayonidagi rolga e'tibor qaratib, SI algoritmlari inson qarorlarini almashtirmasligini, balki ularni ilmiy asoslashini qayd etadi. Uning fikricha:

“Sun'iy intellekt tizimlari murakkab ijtimoiy jarayonlarni tushunishda inson uchun ko'rinmas bo'lgan qonuniyatlarni aniqlash imkonini beradi, biroq yakuniy qaror har doim inson zimmasida qolishi lozim” (Russell, 2019, p. 178).

Ayniqsa, o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari, darslarga qatnashish dinamikasi, xulq-atvordagi o'zgarishlar va raqamli muhitdagi faolligi tahlili asosida psixologik xavf omillarini erta aniqlash imkoniyati maktab maslahatchilari uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada R. S. Baker boshchiligidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bashoratli tahlil (predictive analytics) vositalari yordamida xavf guruhiga kiruvchi o'quvchilarni an'anaviy usullarga nisbatan ancha oldin aniqlash mumkin (Baker, 2021).

Yevropa Ittifoqi va OECD hisobotlarida ham sun'iy intellekt asosidagi ta'limiy analitika maktab psixologik xizmatlarining sifatini oshiruvchi omil sifatida e'tirof etiladi. Xususan, OECD ekspertlari ta'kidlaydilar:

“Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va shaxsga yo'naltirilgan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish ta'lim tizimining inklyuzivligini oshiradi” (OECD, 2021, p. 63).

Mahalliy ilmiy maktablar doirasida ham ta'limni raqamlashtirish jarayonida psixologik xizmatlarning transformatsiyasi masalasi tobora ko'proq muhokama qilinmoqda. O'zbekiston psixologiya fanining yetuk vakili M. G. Davletshin shaxsni o'rganishda kompleks va tizimli yondashuv zarurligini ta'kidlab, psixologik tashxis subyektiv baholashdan xoli bo'lishi lozimligini ilgari surgan. Mazkur ilmiy qarashlar bugungi kunda sun'iy intellekt algoritmlari yordamida amaliy jihatdan rivojlantirilmoqda.

Zamonaviy o'zbek tadqiqotchisi A. Sh. Mo'minov raqamli muhitda psixologik diagnostikaning yangi imkoniyatlariga e'tibor qaratib, quyidagi fikrni ilgari suradi:

“Raqamli ta’lim sharoitida o‘quvchining psixologik portretini shakllantirishda sun’iy intellekt algoritmlaridan foydalanish subyektiv xatoliklarni kamaytirib, uzluksiz monitoring asosida barqaror va ishonchli xulosalar chiqarish imkonini beradi” (Mo‘minov, 2023, 45-b.).

Shuningdek, mahalliy tadqiqotlarda sun’iy intellekt texnologiyalarining maktab maslahatchisi faoliyatiga joriy etilishi pedagogik va psixologik xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashi qayd etilmoqda. Bu esa o‘quvchilarning nafaqat akademik, balki ijtimoiy va ruhiy rivojini ham tizimli tarzda qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt qo‘llanilishining asosiy yo‘nalishlari

1. Chatbotlar va birlamchi psixologik konsultatsiya

Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar, ayniqsa o‘smirlar, shaxsiy muammolari, ichki kechinmalari va ruhiy holati haqida bevosita mutaxassis bilan muloqot qilishda psixologik to‘siqlarga duch keladilar. Bunday holatlar uyatchanlik, ishonchsizlik, baholanib qolishdan qo‘rquv yoki ijtimoiy stereotiplar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan anonim chatbotlar maktab psixologik xizmatining muhim qo‘shimcha komponentiga aylanmoqda.

Fitzpatrick, Darcy va Vierhile tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda SI chatbotlari stress, xavotir va yengil depressiv holatlarda foydalanuvchilarga dastlabki psixologik yordam ko‘rsatishda samarali ekanligi aniqlangan:

“Avtomatlashtirilgan suhbat agentlari foydalanuvchilarga o‘z hissiyotlarini erkin ifodalash imkonini beradi va professional yordamga murojaat qilishga psixologik tayyorgarlikni oshiradi” (Fitzpatrick et al., 2017).

Maktab sharoitida bunday chatbotlar o‘quvchilarni faol tinglash, muammoni aniqlashtirish, stressni kamaytirishga qaratilgan oddiy mashqlarni taklif qilish hamda zarur holatlarda maktab maslahatchisiga yo‘naltirish vazifasini bajaradi. Bu esa maslahatchining ish yuklamasini kamaytirib, faqat chuqur va murakkab holatlarga e’tibor qaratish imkonini yaratadi.

2. Bashoratli tahlil (Predictive Analytics)

Sun'iy intellektning ta'limdagi eng muhim afzalliklaridan biri bu bashoratli tahlil imkoniyatidir. Predictive analytics algoritmlari o'quvchining akademik natijalari, darsga qatnashish darajasi, intizomiy holatlari, ijtimoiy faolligi hamda raqamli platformalardagi xatti-harakatlarini kompleks tahlil qiladi. Natijada, an'anaviy kuzatuv usullarida sezilmaydigan xavf signallari aniqlanishi mumkin.

Amerikalik olim R. S. Baker bu borada quyidagi fikrni bildiradi:

“Bashoratli tahlil tizimlari yordamida xavf guruhiga kiruvchi o'quvchilarni erta aniqlash psixologik va pedagogik aralashuvni o'z vaqtida amalga oshirish imkonini beradi” (Baker, 2021, 112-b.).

Mazkur texnologiyalar bulling (psixologik tazyiq), ijtimoiy izolyatsiya, depressiv holatlar yoki akademik muvaffaqiyatsizlik xavfini oldindan aniqlab, maktab maslahatchisini ogohlantiradi. Shu tariqa, muammo chuqurlashib ketmasdan oldin profilaktik choralar ko'riladi. Bu yondashuv maktablarda psixologik xavfsiz muhitni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Kasbga yo'naltirish va individual rivojlanish yo'li

Kasbga yo'naltirish maktab maslahatchisining eng mas'uliyatli vazifalaridan biri hisoblanadi. An'anaviy yondashuvlarda bu jarayon asosan test natijalari va subyektiv suhbatlarga tayanadi. Sun'iy intellekt esa ushbu jarayonni yanada chuqur va aniq qilish imkonini beradi.

SI algoritmlari o'quvchining qiziqishlari, akademik yutuqlari, shaxsiy xususiyatlari, kognitiv qobiliyatlari hamda mehnat bozori tendensiyalarini solishtirgan holda individual rivojlanish yo'lini taklif etadi. OECD hisobotida bu jarayon quyidagicha baholanadi:

“Sun'iy intellekt asosidagi kasbga yo'naltirish tizimlari o'quvchilarning salohiyatini mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi” (OECD, 2021, 74-b.).

Bunday yondashuv o'quvchining kelajakdagi kasbiy tanlovini ongli ravishda amalga oshirishiga yordam beradi, noto'g'ri yo'nalish tanlash xavfini kamaytiradi va maktab maslahatchisining tavsiyalarini ilmiy asoslangan ma'lumotlar bilan mustahkamlaydi.

Xulosa

Sun'iy intellekt texnologiyalarini maktab maslahatchisi faoliyatiga joriy etish jarayoni nafaqat texnologik, balki murakkab etik, huquqiy va pedagogik masalalarni ham yuzaga keltiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, SI asosidagi tizimlarning samaradorligi bevosita ularning qanchalik mas'uliyatli va nazorat ostida qo'llanilishiga bog'liq.

Birinchi navbatda, **ma'lumotlar maxfiyligi** masalasi muhim o'rin tutadi. Maktab o'quvchilari haqidagi psixologik, ijtimoiy va shaxsiy ma'lumotlar eng nozik axborot toifasiga kiradi. Agar ushbu ma'lumotlar himoyasi yetarli darajada ta'minlanmasa, bu o'quvchilar va ota-onalar ishonchining susayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, xalqaro tadqiqotlarda SI tizimlarini joriy etishda "privacy by design" tamoyiliga amal qilish zarurligi ta'kidlanadi (OECD, 2021).

R. S. Baker bu borada quyidagi muhim ogohlantirishni beradi:

"Sun'iy intellekt ta'lim jarayonida foydali bo'lishi uchun u shaffof, tushunarli va inson nazorati ostida ishlashi zarur; aks holda u yangi xavflarni keltirib chiqarishi mumkin" (Baker, 2021, 112-b.).

Ikkinchi muhim masala – **algoritmning xolisligi va adolat tamoyilidir**. Agar SI tizimlari noto'g'ri yoki biryoqlama ma'lumotlar asosida o'qitilgan bo'lsa, ular ayrim o'quvchilarni noto'g'ri baholashi, stereotiplarga asoslangan xulosalar chiqarishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, kasbga yo'naltirish va psixologik diagnostika jarayonlarida salbiy oqibatlariga olib kelishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli, SI tizimlari tomonidan berilgan tavsiyalar mutlaq haqiqat sifatida emas, balki **qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlovchi vosita** sifatida qabul qilinishi lozim.

Pedagogik nuqtai nazardan, sun'iy intellektning joriy etilishi maktab maslahatchisining kasbiy rolini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Maslahatchi endilikda faqatgina muammolarni aniqlovchi mutaxassis emas, balki **SI tomonidan taqdim etilgan tahlillarni sharhlovchi, talqin qiluvchi va insoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtiruvchi ekspert** sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa maktab maslahatchilaridan raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash va texnologik kompetensiyalarni talab etadi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalarining eng samarali modeli – bu **“inson + texnologiya” hamkorligidir**. SI tezkorlik, aniqlik va katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyatini ta'minlasa, inson omili empatiya, axloqiy baholash va individual yondashuvni kafolatlaydi. Aynan mana shu uyg'unlik maktab psixologik xizmatining sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi natijalarga kelish mumkin:

- sun'iy intellekt maktab maslahatchisi ish yuklamasini sezilarli darajada kamaytiradi;
- xavf guruhidagi o'quvchilarni erta aniqlash imkoniyatini kengaytiradi;
- qaror qabul qilish jarayonini ilmiy asoslangan ma'lumotlar bilan mustahkamlaydi;
- psixologik xizmatlarning uzluksiz va tizimli faoliyatini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, SI texnologiyalarini joriy etish **bosqichma-bosqich**, normativ-huquqiy hujjatlar va milliy mentalitet xususiyatlarini inobatga olgan holda amalga oshirilishi zarur.

Sun'iy intellekt texnologiyalari maktab maslahatchisi faoliyatini samarali tashkil etishda kuchli yordamchi vosita hisoblanadi. U ma'muriy va texnik yuklamani kamaytirib, maslahatchiga o'quvchi shaxsiga chuqurroq e'tibor qaratish imkonini beradi. O'zbekiston ta'lim tizimida SI asosidagi psixologik xizmatlarni bosqichma-bosqich joriy etish o'quvchilarning ruhiy salomatligini ta'minlash va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, R. S. (2021). Artificial Intelligence in Education: Bringing It All Together. London: Routledge.
2. D'Mello, S., & Graesser, A. (2015). Feeling, thinking, and computing with affect-aware learning technologies. *Educational Psychologist*, 50(1), 1–17. <https://doi.org/10.1080/00461520.2014.989336>
3. Fitzpatrick, K. K., Darcy, A., & Vierhile, M. (2017). Delivering cognitive behavior therapy to young adults with depression and anxiety using a fully automated conversational agent. *JMIR Mental Health*, 4(2), e19. <https://doi.org/10.2196/mental.7785>
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
5. Luckin, R., & Holmes, W. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson.
6. OECD. (2021). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/8c4c1a8f-en>
7. Russell, S. (2019). Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control. New York: Viking.
8. Siemens, G., & Long, P. (2011). Penetrating the fog: Analytics in learning and education. *EDUCAUSE Review*, 46(5), 30–40.
9. UNESCO. (2019). Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-Makers. Paris: UNESCO.
10. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39). <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>
11. Davletshin, M. G. (2002). Umumiy psixologiya. Toshkent: O'qituvchi.

12. Mo‘minov, A. Sh. (2023). Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va psixologik diagnostika. Toshkent: Fan.
13. Xudoyberdiyev, S. S. (2022). Raqamli ta’lim sharoitida maktab psixologik xizmatini takomillashtirish masalalari. Pedagogik ta’lim, 4, 56–62.
14. Yo‘ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2021). Pedagogik texnologiyalar va raqamli ta’lim. Toshkent: Innovatsiya.